

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

Рада молодих учених Університету Ушинського

Історико-філологічний факультет

Кафедра всесвітньої історії та методики її навчання

«ІСТОРИЧНА НАУКА В УМОВАХ ВІЙНИ ОЧИМА ЗДОБУВАЧІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА МОЛОДИХ УЧЕНИХ»

25 квітня 2025 року

Збірник матеріалів

Всеукраїнської наукової конференції
здобувачів вищої освіти і молодих учених

Одеса

УДК 930.2 + 930.85 + 94
I-90

DOI: <https://doi.org/10.24195/978-617-7790-55-5-2025>

*Рекомендовано вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
(протокол №17 від 26 червня 2025 р.)*

Рецензенти:

Гончарук Т. Г. – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Атаманюк З. М. – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Історична наука в умовах війни очима здобувачів вищої освіти та молодих І-90 учених : збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2025. 117 с.

ISBN 978-617-7790-55-5

До збірника увійшли матеріали всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, присвяченої дослідженню наступних концептуальних питань сучасної історичної науки: методологія та історіографія історичних досліджень, головні аспекти розвитку суспільств Стародавнього світу та Середніх віків, проблеми Нової та Новітньої історії, концепт історичної пам'яті в умовах війни, історія міжнародних відносин, історія військової справи.

Матеріали, подані у збірнику будуть корисними для науковців, освітян та всіх хто прагне вдосконалити освітній процес та сприяти розвитку сучасної історичної науки.

УДК 930.2 + 930.85 + 94

Зміст

Методологія та історіографія історичних досліджень

Вербицький М.О. The origins of the cultural crisis of the 20th century and its civilizational dimension	6
Ковальський С. В. Концепція фронтиру Ф. Дж. Тернера в контексті цивілізаційної теорії	10
Окорокова В. В. Fundamentals of the phenomenological approach in the methodology of historiography	14

Головні аспекти розвитку суспільств

Стародавнього світу та Середніх віків

Добролюбська Ю. А. Шерефеддін Сабункуоглу та розвиток хірургії османської доби	19
Жимолостнова В. В. Передача і адаптація візантійських культурно-освітянських традицій у халіфатах Близького Сходу	24
Курик Н.С. Медицина цивілізації Майя: віра, лікарські рослини та магічні практики	30

Проблеми Нової та Новітньої історії

Бессонов Р. О. Археологічна діяльність Т. Е. Лоуренса на Близькому Сході	35
Варкан Н. С. Значення діяльності Індіри Ганді у розвитку економіки Індії	44
Половенко Н. А. Історія освіти пуритан США в епоху Нового часу	49

DOI: <https://doi.org/10.24195/978-617-7790-55-5-2025-4> Бессонов Р. О.

Археологічна діяльність Т. Е. Лоуренса на Близькому Сході

Томас Едвард Лоуренс – британський археолог, письменник, мандрівник, військовий діяч, розвідник і дипломат, відомий своєю участю в Арабському повстанні проти Османської імперії часів Першої Світової війни. За свою участь в Арабському повстанні він став відомий як Лоуренс Аравійський.

Після закінчення Оксфордського університету Т.Е. Лоуренс брав участь у розкопках в Каркемиші на території тодішньої Османської імперії.

Після початку Першої світової війни він служив в Арабському бюро в Каїрі, задачею якого була пропаганда і збір розвідувальних даних.

Участь у подальших подіях зробили його відомим. В травні 1916 р. його було направлено в якості радника до штабу принца Фейсала, який очолював Арабське повстання проти Османської імперії. Зокрема, повсталими арабами було зненацька захоплено місто Акаба після довгого і важкого маршу через Аравійську пустелю. Також Лоуренс здійснив небезпечну одиночну подорож турецьким тилом на таємну зустріч з губернатором Дамаска. Визначним було і взяття Дамаску британськими і арабськими військами в листопаді 1918 року, на чому і завершилося Арабське повстання.

Після війни, з 1919 по 1926 рік, Лоуренс написав яскраві мемуари про свою роль в Арабському повстанні під назвою «Сім стовпів мудрості».

Мета та завдання. Дослідити археологічну діяльність Т.Е. Лоуренса,

Завдання: виявити та проаналізувати віхи археологічної діяльності, - охарактеризувати створення його праць з археології, проаналізувати ступінь участі Т.Е. Лоуренса в археологічних експедиціях на Близькому Сході.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження став історико-порівняльний методи і критичний аналіз наукової літератури і джерел.

Напередодні Першої Світової війни Т.Е. Лоуренс брав участь у ряді археологічних експедицій, а також мандрував Близьким Сходом, де отримав практику з арабської мови, дослідив побут і культуру місцевих жителів.

Першим археологічним досвідом для Т.Е. Лоуренса була експедиція в Сирії, у яку він вирушив влітку 1909 року. Його заохочував у цьому інтересі Д. Д. Хогарт, хранитель Ешмолівського музею в Оксфорді, який помітив виняткові здібності Лоуренса, коли той працював у музеї. [7, р. 57] Лоуренс здійснив пішу подорож Сирією, Ліваном, Палестиною з метою дослідити замки хрестоносців, що були збудовані в Святій Землі. Того літа Лоуренс відвідав щонайменше 36 замків на території нинішніх Сирії, Лівану та Ізраїлю. Серед основних замків, які він відвідав, зокрема були Тортоса , Крак-де-Шевальє, Сафед, Монфор, Шато-Пелерен, Монфор. Тоді він здійснив 1100-мильну пішу археологічну розвідку в пекучу спеку. Під час цієї експедиції він займався збором матеріалів для своєї дипломної роботи, яку він мав захистити в Оксфорді. Він робив записи, замальовки та виміри архітектурних деталей.

Результати цього дослідження відображено в його роботі «Замки Хрестоносців» («Crusader Castles»). Крім близькосхідних досліджень ця робота містить також результати досліджень замків на території Франції, які Лоуренс вивчав напередодні, подорожуючи Францією. Книга була опублікована посмертно у 1936 році. Вона надає докладний аналіз архітектури та стратегічного

значення цих фортець. Це дослідження стало внеском у вивчення архітектури середньовічних фортифікаційних споруд, дала нове розуміння фортифікаційного мистецтва хрестоносців та його адаптацію до місцевих умов.

Перша археологічна розвідка Лоуренса 1909 р. допомогла йому вивчити арабську мову, культуру, і дала йому уявлення про місцевих жителів.

Після закінчення навчання у 1910 р. Лоуренсу було запропонована можливість стати практикуючим археологом в археологічній експедиції під керівництвом Д. Д. Хогарта, що організував Британський музей в Каркемиші. [11, р. 70]

Девід Джордж Хогарт займався розкопками кількох важливих археологічних пам'яток. Хогарт допомагав серу Артуру Евансу в розкопках Кносса на Криті; у 1904–1905 роках він керував розкопками храму Артеміди на місці стародавнього Ефеса. У 1911 році він розпочав другу велику спробу розкопати столицю хеттської культури, Каркемиш. Під час Першої світової війни Девід Хогарт, служив офіцером військово-морської розвідки і виконував обов'язки директора Арабського бюро. [3, р. 171]

В Арабському бюро також служив і Лоуренс.

Каркемиш (Джераблус) - місто на півночі Сирії, 125 км на північний схід від Алеппо, розташоване на ключовому пункті пропуску на Євфраті. Заселений з періоду неоліту до Римської імперії, він особливо процвітав протягом бронзової доби, як велике хеттське місто під час Старого царства та імперії (бл. 1680-1205 до н.е.) і як важливий постхеттський центр у I тисячолітті до н. е. Постхеттська фаза пам'ятки характеризується значною кількістю скульптурних базальтових рельєфів, вирізаних хеттськими ієрогліфами, а також рідкісними зразками неохеттських статуй, які були розкопані Леонардом Вуллі. [1]

В Каркемиші, куди відправився на розкопки Лоуренс, він працював під керівництвом не тільки Хогарта, а й Р. Кемпбелла Томпсона з Британського музею, а також Леонарда Вуллі до 1914 р. [11, р. 76]

Хогарт зміг організувати для Лоуренса невелику стипендію від Колледжу Магдаліни в Оксфорді, щоб фінансувати його роботу. Розмір стипендії складав 100 фунтів в рік. [11, р. 73]

В грудні 1910 р. Лоуренс відправився морем до Бейруту, а потім вирушив до Біблу в Лівані, де вивчав арабську мову. [11, pp. 76–77]

Під час розкопок в Каркемиші Лоуренс займався чисткою та фіксацією знахідок. Він копіював написи, фотографував знахідки, каталогізував їх, купував предмети старовини, а також вирішував дрібні проблеми, де виявив свою винахідливість.

Таким чином, Лоуренс вніс свій внесок у розкопки в Каркемиші і розширив свої знання з археології. Тут він зблизився із місцевими племенами, був бригадиром групи місцевих робітників, що зробило його цінним агентом для британської розвідки. Він також взяв участь у прихованні шпигунської експедиції – провісника майбутніх подій [5] на Близькому Сході.

На цих розкопках Лоуренс працював також із Леонардом Вуллі, британським археологом, що відомий також розкопками стародавнього шумерського міста Ур (на території сучасного Іраку), що значно розширило знання про давню месопотамську цивілізацію. [8]

В Каркемиші у Лоуренса склались напружені відносини з німецькими археологами, що працювали поблизу багдадської залізної дороги в Джераблусі. Відкритого конфлікту не сталося, проте напруга постійно зберігалася через доступ до участків для розкопок та місцевої робочої сили. На Близькому Сході Лоуренс здобув досвід вирішення конфліктів. [39]

За участі Лоуренса в експедиції у Каркемиші, в палаці неохетських правителів було знайдено барельєфи в доброму стані, що зображували богів, царей, ритуальні сцени, сцени процесій і битв, а також розкопано мури і міські ворота хеттського міста (II тис. до н. е.).[2, р. 9.] Еспедиція в Каркемиші дала важливі знахідки для вивчення історії хеттів.

Девід Хогарт та Леонард Вуллі опублікували результати своїх досліджень у Каркеміші, в яких Лоуренс брав активну участь. Ці публікації надають цінні відомості про перебіг розкопок та їх значення.

Ці розкопки та подальша публікація їх результатів під назвою «Каркемиш: звіт про розкопки в Джераблусі від імені Британського музею», що містить внесок Лоуренса, задали напрямок майбутнього британського вивчення хетів. [13] Леонарда Вуллі з початком Першої світової війни направили до Каїра, де також служив і Лоуренс. [2, р. 9.]

Пізніше Лоуренс заявляв, що всім, чого він досяг, він зобов'язаний Хогарту. [9]

Під час розкопок в Каркеміші Т.Е. Лоуренс поглибив ці знання арабської мови і культури.

Під час розкопок в Каркеміші Лоуренс зустрів Гертруду Белл. [11, р. 88.], що також брала участь у розкопках, і була значною фігурою в політиці Близького Сходу.

У січні 1909 року Белл вирушила до Месопотамії. Вона відвідала хетське місто Каркемиш, де фотографувала рельєфні зображення в печері Халамата, нанесла на карту та описала руїни Ухайдіра та вирушила до Вавилону та Наджафа. У Каркеміші вона співпрацювала з двома археологами на місці, Т. Е. Лоуренсом та Реджинальдом Кемпбеллом Томпсоном. [6, pp. 60–62] Вона потоваришувала з Лоуренсом, і наступні роки вони обмінювалися листами. [10, pp. 94, 105] І Белл, і Лоуренс навчалися в Оксфорді і отримали диплом з відзнакою з історії, обидва вільно розмовляли арабською мовою, обидва багато подорожували Аравійською пустелею і встановили зв'язки з місцевими племенами.

У листопаді 1915 року Белл було викликано до Каїра в британському протектораті Єгипет, куди вона прибула 30 листопада. В Каїрі з британських чиновників на чолі з полковником (пізніше йому було присвоєно звання

бригадного генерала) Гілбертом Клейтоном і Д. Хогартом, формували Арабське бюро. Тут вона знову зустріла Т. Е. Лоуренса, який також приєднався до Арабського бюро в грудні 1914 року. [6, pp. 160–161]

Бюро взялося за аналіз власних даних Белл, Лоуренса та капітана У. Шекспіра про розселення арабських племен Синайського півострова та регіону Перської затоки. Вони також склали карту регіону, включаючи джерела води.

Пізніше ця інформація стане в нагоді Лоуренсу під час Арабського повстання щодо того, які племена можна заохотити приєднатися до повстання проти Османської імперії. [4, pp. 262–256]

В 1912 р. Т.Е. Лоуренс недовгий час працював з Фліндерсом Пітрі у Тархані в Єгипті. [11, pp. 99–100]

В січні 1914 р. Вуллі та Лоуренс здійснили археологічну розвідку на Синайському півострові. Цього разу вони знову співпрацювали з британськими військовими. У грудні 1913 року, коли розкопки в Каркемиші були перервані зимою, Товариство дослідження Єгипту вимагало від Вуллі та Лоуренса приєднатися до експедиції, яка вже працювала в польових умовах для шеститижневого дослідження. Ініціатива надходила і від лорда Кітченера. Експедицію очолював капітан Стюарт Ньюкомб, складалася вона з Королівських інженерів і діяла в Беер-Шебі, тоді частини Палестини. Вони мали пройти слідами Мойсея, як сказав Вуллі. [12, р. 88] Цю експедицію фінансував Палестинський фонд досліджень. Мета експедиції – пошук місця, що згадувалося у Біблії, як пустеля Зін. [11, р. 153] Також вони здійснювали археологічні дослідження пустелі Негев на своєму шляху, біблійних, набатейських та візантійських пам'яток у північній частині Синаю та південній частині пустелі Негев. Ця археологічна експедиція (яка називалася дослідженням пустелі Зін) отримала попереднє турецьке схвалення і була обмежена відносно невеликою територією. [7, р. 103]

Їх археологічна експедиція в пустелі Негев була маскуванням для збору даних для британської розвідки. Експедиція була прикриттям розвідки турецької оборони в південній Палестині, приблизно за сто миль від Суецького каналу. (Лоуренс писав своїй матері: “наша експедиція, в очевидь, була задумана, як відволікаючий маневр, щоб дати археологічний відтінок політичній роботі”). [11, р. 136]

Безпека каналу завжди була дуже важливою для Британції, тому що кораблі, які прямували до контрольованої британцями Індії, могли уникнути огибання Африканського континенту, а пройти через канал, що значно коротше. В той час обстановка в Європі почала ускладнюватися, а Османська імперія дала зрозуміти, що має намір вступити в союз із Німеччиною. Враховуючи це, британці хотіли переконатися, що канал вбезпечений від наступу на випадок війни.

Значення пустелі Негев полягало в тому, що Османська армія у випадку вторгнення в Єгипет, мала пересікти її, і у зв'язку з цим необхідно було вивчити можливі напрямки наступу, а також лінії комунікацій.

Лоуренс і Вуллі вирушили на південь від Беер-Шеби, адміністративного центру області, де турецький військовий губернатор схвалив розвідку. Їх метою було дослідження набатейських та візантійських пам'яток. В той же час інженери Ньюкомба докладніше вивчали весь район дослідження.

Археологічна розвідка на Синайському півострові, яку проводили Лоуренс і Вуллі мала значення для британської армії в Першій Світовій війні, так як Синайський півострів, як частина Близького Сходу в майбутньому перетворився на театр воєнних дій.

Беер-Шеба, мала стати першим завоюванням генерала Едмунда Алленбі в ході Палестинської кампанії.

Військова група Ньюкомба таємно обстежила турецькі укріплення, та можливі лінії постачання та зв'язку, здійснила топографічні дослідження.

Лоуренс, його колеги-археологи та військові дослідні групи, рухаючись маршрутом з Беер-Шеви до Ніцани, на кордоні з Британським Єгиптом, могли виявляти турецькі фортифікаційні споруди. Також здійснювалося картографування турецького Синаю. [12, р. 88]

Прибувши до Косайму, Лоуренс, його слуга Дахум і Ньюкомб вирушили на південь, досліджуючи північний Сінай по лінії до Акаби, біля узбережжя Червоного моря. Вуллі вирушив на північний схід, досліджуючи те, що сьогодні називається Шівта, Авдат та Курнуб, а також інші набатейські та візантійські руїни. [5]

Туреччина дала дозвіл на дослідження північніше Акаби, а не самого району Акаби. [7, р. 103] І тому Лоуренсу та Дахуму довелося уникати турецької поліції, щоб дослідити це місто. Знайомство з районом Акаби допоможе Лоуренсу в ході Першої світової війни. Взяття Акаби в 1917 р. стане гучною перемогою для Арабського повстання, і зокрема, для Лоуренса.

Під час експедиції було виявлено залишки давніх караванних шляхів. Вуллі та Лоуренс опублікували звіт про археологічні знахідки в ході експедиції, але більш важливим результатом було оновлення карт цієї місцевості, особливо було приділено об'єктам, що мають військове значення, наприклад, джерела води, зібрано інші географічні данні. Було підготовлено звіт про імовірний наступ турків на Єгипет. Це дозволило підготуватися до наступу Османської армії. Розвідка в Синаї стала провісником військової кар'єри Лоуренса.

Після дослідження пустелі Зін у червні 1914 Ньюкомб відправив Вуллі і Лоуренса запланованим маршрутом Багдадської залізниці, яка мала зв'язати Берлін і Багдад і пролягала в горах недалеко від Каркемиша. Її будували німецькі інженери. Крім того, що вони на власні очі побачили хід робіт на залізниці, вони також отримали креслення від незадоволеного італійського інженера. [12, pp. 91-92]

Коли у серпні 1914 року розпочалася Перша світова війна, Лоуренс та Вуллі перебували в Англії. Їм наказали швидко закінчити звіт про дослідження, щоб створити враження, що дослідження було виключно археологічним за своїм задумом. [5]

Археологічний звіт Вуллі та Лоуренса називався «Пустка Зін» («The Wilderness of Zin»). Книга, написана Лоуренсом та Леонардом Вуллі, описує їх дослідження в районі Синаю. Це дослідження розширило знання про набатейські та візантійські пам'ятки, розкидані по пустелі навколо Беер-Шеби. Крім того, Лоуренс та Вуллі розглянули і кліматичні аспекти. Хоча експедиція мала приховану розвідувальну мету, «Пустка Зін» фокусується на археологічних аспектах регіону. Британські військові, в свою чергу отримали докладні карти та фотографії місцевості, зроблені Ньюкомбом. [7, р. 105]

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що фундамент успіхів політичної і військової діяльності Лоуренса Аравійського, зокрема під час Арабського повстання, що в найбільшій мірі зробило його відомим, було закладено саме під час його археологічної діяльності на Близькому Сході. Під час археологічних розвідок і експедицій він близько познайомився з регіоном, його умовами, географією, населенням цієї території, його культурою і менталітетом, вивчив арабську мову. Він навчився вести переговори з місцевими племенами і орієнтуватися в пустелі. Цей досвід виявився безцінним під час участі в Арабському повстанні 1916-1918 р.р. Крім того, його археологічна діяльність звела його з людьми, що не тільки були видатними дослідниками, а й з якими він взаємодіяв у військово-політичній сфері.

Література

1. Carchemish. A Dictionary of Archaeology / ed. Ian Shaw, Robert Jameson. Blackwell Publishers. Malden, Massachusetts. 1999. 624 p.
2. Crawford H. Ur: The City of the Moon God. London. Bloomsbury, 2015. 192 p.

3. Fromkin D. A Peace to End all Peace. An Owl Book Henry Holt and Company. New York. 567 p.
4. Howell G. Gertrude Bell: Queen of the Desert, Shaper of Nations. Farrar, Straus and Giroux New York. 2008. 532 p.
5. Tabachnick S. Lawrence of Arabia as Archaeologist. 2018. URL: <https://www.biblicalarchaeology.org/daily/archaeology-today/archaeologists-biblical-scholars-works/lawrence-of-arabia-as-archaeologist/>
6. Lukitz L. A Quest in the Middle East: Gertrude Bell and the Making of Modern Iraq. I.B. Tauris. London. 2006. 328 p.
7. Mack J. A Prince of Our Disorder: The Life of T. E. Lawrence. 1976. 561 p.
8. "Sir Leonard Woolley". *Encyclopaedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Leonard-Woolley>
9. "T. E. Lawrence to Dick Knowles". *T. E. Lawrence Studies*. URL: https://web.archive.org/web/20120211151322/http://telawrence.net/telawrencenet/letters/1927/271207_d_knowles.htm
10. Wallach J. Desert queen : the extraordinary life of Gertrude Bell, adventurer, adviser to kings, ally of Lawrence of Arabia. Anchor Books. New York. 2005. 468 p.
11. Wilson J.. Lawrence of Arabia: The Authorised Biography of T. E. Lawrence. 1989. 1186 p.
12. Woolley L. As I Seem to Remember. London. Allen and Unwin. 1962. 118 p.
13. Woolley L., Lawrence T.E. Carchemish: Report on Excavations at Djerablus on Behalf of British Museum. 3 vols. Part II. Introduction / D. G. Hogarth. London: British Museum. 1914. 103 p.
14. Woolley L., Lawrence T. The Wilderness of Zin. Palestine Exploration Fund. London. 1915. 285 p.

Варкан Н. С.

Значення діяльності Індіри Ганді

у розвитку економіки Індії

Дослідження економічної політики та реформ Індіри Ганді залишається актуальним у контексті сучасного розвитку Індії як однієї з найбільших економік світу. Аналіз методів та підходів, які використовувала перша жінка-прем'єр-міністр Індії для подолання економічних викликів у період з 1966 по 1984 роки,

Наукове видання

**«ІСТОРИЧНА НАУКА В УМОВАХ ВІЙНИ ОЧИМА ЗДОБУВАЧІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА МОЛОДИХ УЧЕНИХ»**

Збірник матеріалів

Всеукраїнської наукової конференції
здобувачів вищої освіти і молодих учених

м. Одеса, 25 квітня 2025 р.